

Pastor Johannes Jacobsen, Arco, Sydtyrol/Trentino 1907-1915

Af Carsten Bach-Nielsen

Johannes Jacobsen (1854-1919) beklædte præsteembedet i Skærbæk fra 1884 frem til 1904, da han blev afskediget efter en dom for mandatsvig og efter længere tids uoverensstemmelse med biskop Theodor Kaftan om den altydske linje i fortyskningsarbejdet i Nordslesvig.¹ Jacobsen havde som præst fungeret som en spydspids for fortyskningen af kirken og skolen under overpræsident E.M. von Köller indtil dennes forflytning til Elsass-Lothringen i 1903.

Paul Nedergaard citerede i 1972 ukritisk Carsten Petersens hadefulde beskrivelse af Jacobsen om, hvordan han ved afskedigelsen måtte skynde sig bort fra Skærbæk, og at han i et smukt alpelandskab begyndte eventyret forfra som præst og romanforfatter.² I 1980 udkom Gottlieb Japsens monografi om Jacobsen, der beror på dybtgående kildestudier.³ Det skabte en ny interesse for den særprægede præst, der blandt meget andet var engageret i bankvirksomhed, turistudvikling, anlæg af karpedamme og oprettelse af den berømte væveskole i Skærbæk. Vel nærmest beruset af de økonomiske og politiske muligheder, han så i det store wilhelminske Tyskland, overspillede han gang på gang sine kort, hvilket førte til et virvar af økonomiske forbrydelser, for hvilke han blev dømt ved Retten i Flensborg i 1904. Straffen blev ved Overretten i Kiel nedsat fra to års fængselsstraf og en klækkelig bøde til en noget lavere bøde. Fængselsstraffen bortfaldt, hvilket stillede Jacobsen i et noget mere gunstigt lys med henblik på en fremtidig karriere.

Japsens fremstilling må ses som del af det nationale fortolkningsarbejde, der påbegyndtes efter Genforeningen i 1920. Jacobsen blev

-
- 1 C.C. Jessen: *Biskop i grænselandet. Theodor Kaftan 1847-1932* (Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 102) Aabenraa 2009, s. 116.
 - 2 Paul Nedergaard: *Personalthistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til En dansk præste- og sognehistorie*, IX B, Ribe Stift, København 1972, s. 1075.
 - 3 G. Japsen: *Pastor Jacobsen fra Skærbæk og hans foretagender. Bidrag til det tyske mindretals historie efter 1864* (Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 52), Åbenrå 1980.

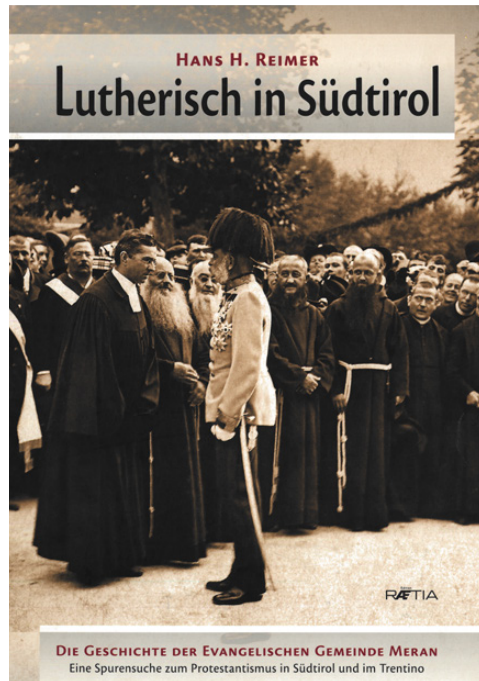
Pastor
Johannes Jacobsen,
fotografi, KB.

fremstillet som en slyngel, men siden er der foretaget en forsigtig revision af hans betydning. H.E. Sørensen skrev således i 1997: »Pastor Jacobsen ville muligvis have været anset for en af landsdelens store erhvervsgrundlæggere – en ægte »Gründer«, uheldig ganske vist –, hvis han havde været dansk – eller i hvert fald ikke havde brugt sine foretagender i fortyskningens tjeneste.«⁴

Japsen gør ikke meget ud af Jacobsens sidste år. Da Jacobsen var blevet afsat i august 1904, blev han boende i præstegården, medens han ansøgte kultusministeren om omstødelse af afskedigelsen. Han fik afslag i december måned, hvorefter familien flyttede til Flensborg. Her måtte den overvejende leve af hustruens renteindkomster. Hun var datter af sognepræst, senere provst og leder af det nordslesvigske pastorseminarium, C.A. Valentiner og Helene Marie Ahlmann. Ud over sin renteindtægt modtog hun støtte fra den ahlmannske familienstiftelse

4 H.E. Sørensen: »Fire billedtæpper fra Skærbæk Væveskole 1898«, *Nordslesvigske Museer* 22 (1997), s. 41-67, her s. 46. Se desuden H.E. Sørensen: »Pastor Jacobsens eftermæle«, *Sønderjyske Museer 2003-2004, Sønderjysk kulturarv*, red. Inge Adrian-sen og Peter Dragsbo, Haderslev 2005, s. 135-141.

Storværket *Lutherisch in Südtirol* fra 2009 viser på omslaget et foto af den tysk-evangeliske præst dr. F. Selle, der i en kreds af gejstlige og skolefolk modtager den østrigske kejser Franz Joseph I på banegården i Meran i anledning af den landsdækkende fejring af Andreas Hofer, 1899.

i Kiel. Jacobsen forsøgte uden held at grundlægge et bogtrykkeri og en avis på Amrum. I 1907 udsendte han sin roman *Zwischen zwei Meeren* i to bind – tilegnet prins Albert af Lyksborg. Som nøgleroman skulle den give et mere sandfærdigt billede af forfatteren selv. Romanen blev ikke skrevet i en alpeidyl, men i Flensborg.

Japsen fortæller, at Jacobsen i 1907 blev tilbudt en stilling som evangelisk prædikant i den lille by Arco i Sydtyrol. Dette embede tiltrådte han den 22. november 1907, hvorefter offentligheden ikke hørte mere til ham. Nu lyder det lidt florumvundet, at Jacobsen skulle være blevet tilbudt dette prædikeembede i den allersydligste del af det østrig-ungarske kejserrige lidt nord for Gardasøen. Hvad skulle en tysk, luthersk præst dér – i et omstridt område, der prægedes af religiøse og nationale modsætninger? Svaret ligger i en stigende tysk tilstedeværelse helt ned til Alpernes fod på den italiske halvø. Historien om de lutherske prædikestationer i Trentino, som kirkerne kaldtes, blev i 2009 beskrevet i et imponerende værk: *Lutherisch in Südtirol*, der giver ikke så få nye oplysninger om Jacobsens karriere efter 1907. Værket åbner for et nærmest overset fænomen, nemlig at tyske turister, kurgæster, i Sydtyrol og i den østrigske del af Italien gennem årtier blev tilgodeset

med luthersk kirkelig betjening i hele sommerhalvåret frem til krigsudbruddet i 1915.⁵

Baggrunden var det over for tyskerne imødekommende kejserlige østrigske Protestantpatent af 8. april 1861, der gav tilladelse til, at de evangeliske af den augsburgske og helvetiske bekendelse måtte indrette sig med fuld religiøs frihed, udøvelse af sjælesorg, ret til at bygge kirker og skoler, udarbejdelse af religiøse lovforskrifter, kaldelse af lærere og professorer samt ret til at bestemme metoden for religionsundervisningen. Første mål blev at opføre en hovedkirke i Meran/Merano og dannelsen af et presbyterium, der i 1870 kunne ansætte den første faste præst, August Eduard Carl Richter fra Brandenburg. Christuskirken i Meran fik en lang anlægs- og byggeperiode. Kirkens arkitekt var Johannes Vollmer. Pengene til byggeriet måtte indsamles i Tyskland, hvor Gustav-Adolfforeningerne skæppede godt i kassen, mens private og menigheder forærede genstande og hellige kar som del af kirkens udstyr. Kirken byggedes i 1883-1885, og man slog ved indsamlingen i 1883 blandt de tyske lutheranere stærkt på den offervilje, der netop dette år måtte være i anledning af Martin Luthers 400-årsfejring. Sjælesorgen i kurbyerne skulle varetages af prædikestationer (Predigtstationen), og byen Arco stod stærkt, da der her var blevet opført store, elegante kurbygninger siden 1878. Medlemmer af det kejserlige hus holdt således flere gange ferie her. I sommerhalvåret 1913 taltes der 3.943 gæster, hvoraf mange var tyske. Man klarede sig siden 1885 med midlertidigt indkaldte præster fra tyske menigheder gennem *Verein für die Einrichtung deutsch-evangelischer Gottesdiensten in Curorten*, men i 1896 ansatte presbyteriet sin første præst, der skulle virke i området ved Riva. Man erhvervede en byggegrund i Arco, og i 1896 entrerede presbyteriet med den hamborgske maler og arkitekt Heinrich Fricke om opførelsen af en kirke. Grundstenen til Trinitatiskirken blev lagt i 1897, og den indviedes i 1900. Det blev et meget dyrt byggeri, der kom til at belaste presbyteriets økonomi i de kommende år. Kirken blev opført i det, der kaldes en stemningsfuld arkitekturstil med gotiske elementer. Her er der anvendt alt fra æselrygbuer til fantasifulde vandspy ved tagrenderne fra taget, der dækkedes af glaserede tegl i mange farver som i burgundisk arkitektur. Rummet består af et centralt spidsbuet hvælv med godt lysindfald fra store vinduespartier. Koret er grønt, og i det blå dekorationsfelt i overgangen mellem kor og skib ses lutherrosen malet. Fyrretræsinventaret fra Innsbruck står i rå træ med brændte ornamen-

5 Hans H. Reimer: *Lutherisch in Südtirol. Die Geschichte der Evangelischen Gemeinden Meran. Eine Spurensuche zum Protestantismus in Südtirol und Trentino*, Bozen 2009.

Det indre af Trinitatiskirken i Arco med lutherrosen over døbefonten. Foto CBN.

ter. Døbefonten er doneret af ejeren af et stenhuggerfirma i Stuttgart; familiens søn blev døbt i den af pastor Jacobsen i 1908. Presbyteriet ansatte en præst for hver sæson, og sådan begyndte det også med Johannes Jacobsen, der kom til at virke ved kirken længere end alle de tidligere *Kurseelsorger* tilsammen. Menigheden talte 356 medlemmer, hvoraf de 287 var lutherske, 69 reformerte, men problemet var, at de ikke ydede tilstrækkelig økonomisk støtte til kirkens drift. Et orgel fik man således aldrig råd til. I 1902 dannedes der en lokal Gustav-Adolf-forening og i 1904 også en kvindelig gren af denne. Bidragene herfra gik bl.a. til kaldelsen af to evangeliske sygeplejersker.

Jacobsen ansættes i Arco

I et håndskrevet vita fra 29. oktober 1907 forklarer Johannes Jacobsen, at han atter savnede en embedsgerning, og at han derfor gerne ville overtage embedet ved kurprædikestationen i Arco. Hvis han ved siden af indtægterne fra sit forfatterskab og udbetalingerne fra et familiefond også kunne få en ansættelse i vintermånederne, ville han gerne flytte dertil med sin familie. Før presbyteriet vovede at ansætte ham, valgte det at indkalde en udtalelse fra pastor Gottfried Adolf Karl Martin Otte i Hellevad, der ligeledes den 29. oktober skriftligt kunne medgive Jacob-

sen sine bedste anbefalinger.⁶ Otte fortæller presbyteriet hele historien om, hvorledes Jacobsen var blevet fældet af en række statslige udvalg, der pludselig havde rykket tæppet bort under den nationalt sindede præst, der var opstillet som rigsdagskandidat for Nordslesvig og var dekoreret med ridderkorset af Den Røde Ørns Orden. Dog var Jacobsen på smukkeste vis blevet rensset for alle de mod ham rejste processer.

Da man havde valgt sig Jacobsen som ny *Kurseelsorger*, altså præst ved kirken i Arco, fik han præciseret betingelserne for sit virke i et brev af 28. november til det evangeliske præsteembede i Arco fra den evangeliske kirkeledelse (Superintendentur) for Øvre Østrig, Salzburg og Tyrol af den Augsburgske Bekendelse. Jacobsen skulle i prædikestationens interesse med den meget svære placering i Sydtyrol afholde sig fra enhver agitatorisk virksomhed på såvel det politiske som på det nationale område (»sich im Interesse der Predigtstation auf dem sehr schwierigen Boden in Südtirol jeglicher agitatorischer Tätigkeit auf politischem oder nationalem Gebiete zu enthalten«).⁷ Sporene fra Slesvig skræmte, og Jacobsen blev af superintendent F. Koch i Gmunden i første omgang kun ansat for sæsonen 1907-1908. Først derpå valgte man at omdanne hans midlertidige stilling til en permanent. Han blev altså underlagt en prøvetid.

Pastor Jacobsen og hans familie fik officielt en bolig i Villa Eden nær banegården, men familien synes siden 1910 at have boet i Villa Catherina, der ejedes af en tysk friherre. Jacobsen stillede ganske store krav til sine boligforhold. I Skærbæk havde han således med synodeudvalgets accept ladet opføre en overdådig præstegård til afløsning for den gamle.⁸ Det var sædvanen, at de tyske præster vendte hjem til Tyskland efter sommersæsonen, men Jacobsen havde jo ikke noget at vende hjem til. Han ønskede at forblive i Arco permanent. Det gik Jacobsen godt i Arco; han virkede til gavn for menigheden og dens anseelse, ligesom han gennemførte religionsundervisningen kompetent i skolerne. Han afholdt jubilæumsgudstjeneste ved 60-års regeringsjubilæet for kejser Franz Josef I den 2. december 1908 og den 27. januar 1909 festgudstjeneste i anledning af Kejser Wilhelm II's 50-års fødselsdag. Derfor lyder det i en beretning til det evangeliske overkirkeråd i Wien i 1911, at det ville være ønskeligt, at man kunne bygge en anselig præstegård i Arco og give præsten en løn, der ville gøre ham det

6 Kun sparsomme oplysninger om denne i Nedergaards *Dansk Præste og Sognehistorie*, bd. X.

7 Reimer 2009, s. 248.

8 Japsen 1980, s. 43.

muligt uden andre indtægter udelukkende og indtrængende at hellige sig sjælesorgsarbejdet.⁹ Måske frygtede man, at præsten ville lade sig drage ind i en praktisk eller politisk stillingtagen, der her kunne medføre lokale eller nationale modsætninger. Man foreslog, at det kunne pålægges præsten i Arco at holde gudstjenester i kurbyen Madonna di Campiglio i sommermånederne. Der var dog ikke økonomisk baggrund for sådanne ekstravagancer, men en kirketjener og en graver ved kirken i Arco kunne der dog bevilges. Jacobsen meddelte, at han havde visse forpligtelser i Tyskland i 1913 og 1914, vi ved ikke hvilke, men ved nytår 1915 var han tilbage i Arco. Man var fra kirkeledelsens side fuldt ud tilfreds med Jacobsen, og menigheden ønskede, at han også skulle fortsætte for sommersæsonen 1915. Her spændte den italienske krigserklæring af 23. maj 1915 ben.

Krigen kommer

Ved krigserklæringen lå Arco ganske tæt ved grænsen mellem de stridende parter. Præstefamilien måtte flygte nordpå, mens det kom til kampe mellem italienske og østrig-ungarske soldater i selve kirken, der var omdannet til magasin og hestestald. Der er endnu synlige krigsrelaterede skader på inventaret. Ifølge indrapporteringen til Wien foregik rømningen i slutningen af maj i et hæsblæsende tempo. Familien kunne ikke medbringe ret meget af sin ejendom. Fru Jacobsen, der var næsten lam af gigt, blev af den datter, der var plejerske, eskorteret til Nordtyrol, og den 25. september 1915 blev det gennem en af de tyske præster meddelt presbyteriet, at pastor Jacobsen var i sikkerhed hos bekendte i Holsten.¹⁰

Af ægteparret Jacobsens tre sønner faldt de to i krigen, den ene som officersaspirant på Vestfronten, den anden som styrmandsmat under Jyllandsslaget. De er begge mindet på den marmortavle, der er placeret nederst i kirken i Arco sammen med den krigsfrivillige Werner

⁹ Reimer 2009, s. 249.

¹⁰ Japsen skriver i DBL 3 udg. lakonisk, at Jacobsen ved krigsudbruddet *flygtede* til Tyskland. Skønt Italien i første omgang erklærede krig mod Østrig-Ungarn og angreb via Friuli, kunne ingen uden den italienske hærledelse vide, hvor den næste front ville blive. Det viste sig, at krigen først senere kom til at udspille sig i Trentino. Det burde dog være forståeligt, at både tyske og østrig-ungarske residerter forlod den potentielle kampzone ved krigsudbruddet. Det samme gjorde det tysk-danske ægtepar Henry og Hertha Thode, der boede på den italienske side af grænsen. Se Hertha Thode: *Mindernes Rigdom*, København 1945, s. 108-112.

Marmortavle i Trinitatiskirken i Arco over menighedens faldne i Første Verdenskrig. Familien Jacobsens to sønner faldt på tysk side og mindes her som medlemmer af menigheden. Siden maj/juni 1915 havde familien dog ikke boet i byen. Foto CBN.

Wallentin, der i 1915 faldt på fronten i Sydtyrol.¹¹ Tavlen er ganske givet opsat af menigheden efter 1918, da fremtiden for de tyske kirker og menigheder var usikker, idet hele Sydtyrol tilfaldt Italien ved fredsslutningen. Nu måtte de tyske evangeliske samarbejde med valdeserkirken og katolikkerne. Manglen på turister betød et voldsomt fald i antallet af gudstjenester, der kun kunne afholdes ved tilskud fra Gustav-Adolf-foreningen og gennem de italienske krigsskadeserstatninger. Kirken i Arco blev i 1934 ganske simpelt lejet ud til den katolske kirke, der indsatte en anden alteropsats, men lod lutherrosen forblive. De evangeliske gudstjenester holdtes for ganske få medlemmer på byens hoteller. Mussolini så helst alle tysktalende ud af Sydtyrol, og også efter 1945 var der et voldsomt pres mod den tysk-østrigske tilstedeværelse, men de evangeliske menigheder overlevede faktisk og eksisterer endnu.

11 Denne skulle ifølge H.E. Sørensen være sønnernes fætter. Sørensen hævder endvidere, at tavlen i kirken skal være opsat af Johannes Jacobsen selv i 1916, »kort før han blev tvunget til at forlade embedet«. Det kan ikke passe, da Jacobsen forlod embedet i sommeren 1915. Se H.E. Sørensen: »Pastor Jacobsens erhvervsforetagender og politiske virke«, *Fra Skærbækens Fortid* 21 (2007), s. 17.

Johannes Jacobsen døde som plejepatient på Eichhof under De Bodelschwingske Anstalter Bethel i Eckhardtsheim, der under krigen var indrettet til lazaret. Ifølge kirkebogen døde han den 18. februar 1919. På gravstenen står der dog, at han døde den 19. februar. Jacobsen blev begravet den 23. februar. Hans gravsten er erklæret bevaringsværdig og kan ses på kirkegården. Den ene af døtrene tog sig af moderen, der flyttede til Marienbad i Tjekkosllovakiet og først døde i 1941.

Konklusion

Fortællingen om, at Johannes Jacobsen slet og ret var en forbryder, fantast, fallent og flygtning, der forsvandt ud i en historie, om hvilken der behageligvis intet vides, er ikke dækkende. Han fandt sig et område i det tysktalende Europa, der kunne minde om Slesvig med dets særlige forhold og muligheder, et sted, hvor netop kurophold og kurhoteller åbnede økonomiske og politiske muligheder. Det lå inden for Jacobsens interessefelt og kan have virket tiltrækkende på ham. Han var stærkt aktiv for opførelsen af feriebyen Lakolk på Rømø, der skulle trække tyske turister til. Turismen skulle være et af mange brohoveder for en germanisering af landområdet. Det var et lignende projekt, den lutherske kirke på en måde havde del i nede i Sydtyrol. Ikke en fortyskning af Trentino, men dog en slags begrænset ideologisk kolonisering gennem servicering af tilrejsende, pengestærke tyskere. Det altsynsløse i oprettelsen af disse støttepunkter så man fra den østrigske kirkeledelses side som en mulig fare – og man dæmmede fra begyndelsen Jacobsen ind. Man ønskede ikke flere revner i det skrøbelige murværk, der endnu holdt det gamle multireligiøse og multikulturelle kejserrige sammen. Hvad der nu med Hans H. Reimers bog om de sydlige tyske menigheders historie er fremkommet, er, at Jacobsen selv ansøgte om embedet i Arco. Jacobsen kan have fået et vink, men han søgte og fik faktisk en ny mulighed; han fik anerkendelse som præst i et helt andet hjørne af den evangelisk-lutherske geografi. Her blev han diskret hjulpet eller tvunget til at ryste sin uheldige slesvigske fortid af sig.